

HALİD ZİYA UŞAKLIĞİL

FERDİ VE
ŞÜREKÂSİ

AÇIKLAMALI
ORJİNAL METİN

3. BASKI

♥ can
miras

HALİD ZİYA UŞAKLIGİL
FERDİ VE ŞÜREKÂSİ

© 2016, Can Sanat Yayınları A.Ş.

Tüm hakları saklıdır. Tanıtım için yapılacak kısa alıntılar dışında yayıncının yazılı izni olmaksızın hiçbir yolla çoğaltılamaz.

1. basım: Nişan Berberyan Matbaası, 1312 (1895)

Yazar tarafından dili sadeleştirilmiş 1. basım: Hilmi Kitabevi, 1945

Can Yayınları'nda 1. basım: 2016

3. basım: Mayıs 2021, İstanbul

Bu kitabın 3. baskısı 1 000 adet yapılmıştır.

Yayına hazırlayanlar: Özge Soylu Bozdağ, Özlem Kazan, Müge Küçük

Editör: Mustafa Çevikdoğan

Düzeltili: Mert Tokur

Mizanpaj: Bahar Kuru Yerek

Kapak tasarımı: Utku Lomlu / Lom Creative (www.lom.com.tr)

Baskı ve cilt: Türkmenler Matbaacılık Reklam San. ve Tic. Ltd. Şti.

Maltepe Mah. Gümüşsuyu Cad. No: 16-18

Topkapı, İstanbul

Sertifika No: 43087

ISBN 978-975-07-3278-2

CAN SANAT YAYINLARI

YAPIM VE DAĞITIM TİCARET VE SANAYİ A.Ş.

Maslak Mah. Eski Büyükdere Cad. İz Plaza, No: 9/25, Sarıyer / İstanbul

Telefon: (0212) 252 56 75 / 252 59 88 / 252 59 89 Faks: (0212) 252 72 33

canyayinlari.com/9789750732782

yayinevi@canyayinlari.com

Sertifika No: 43514

HALİD ZİYA UŞAKLIGİL
FERDİ VE ŞÜREKÂSI

ROMAN

♥can

Halid Ziya Uşaklıgil'in Can Yayınları'ndaki diğer kitapları:

Aşk-ı Memnu, 2016

Aşk-ı Memnu (Günümüz Türkçesiyle), 2016

Bu muydu?, 2016

Mai ve Siyah, 2016

Mai ve Siyah (Günümüz Türkçesiyle), 2016

Ferdi ve Şürekâsı (Günümüz Türkçesiyle), 2016

HALİD ZİYA UŞAKLIGİL, 1865'te İstanbul'da doğdu. Aslen Uşaklı olan ailesi daha sonra İzmir'e yerleşmiştir. 1878'de İstanbul'dan İzmir'e taşınan Halid Ziya, bu şehirde eğitimine devam etmiş, Fransızca ve İtalyanca öğrenmiştir. Bir yandan Türkçe edebiyatta kendini geliştirirken bir yandan da Fransızcadan yaptığı çevirileri yayımlatma fırsatı buldu. Kitap olarak yayımlanan ilk çevirisi Jean Racine'in *Le Thébaïde* adlı eseridir. Bir şiiri Muallim Naci'den sert bir eleştiri alınca şiirden uzaklaştı ve nesre yoğunlaştı. 1884'te İzmir'de arkadaşlarıyla *Nevruz* gazetesini çıkardı. Bir süre İstanbul'da yaşadıkdan sonra tekrar İzmir'e dönüp *Hizmet* ve *Ahenk* gazetelerini kurdu. *Sefile* romanı ilk sayıdan itibaren *Hizmet*'te yayımlandı. *Sefile*'yi *Nemide* izledi. 1893'te tekrar İstanbul'a yerleşen Halid Ziya, 1896'da *Mai* ve *Siyah*'in tefrikasıyla *Servet-i Fünun*'a katıldı. Ardından *Aşk-ı Memnu* geldi. *Kırık Hayatlar*'ın tefrikası bitmemişken istibdat idaresinin baskılarına dayanamayarak yazmayı bıraktı. 1908'e kadar ara verdiği yazı hayatına *Sabah*'in başyazarı olarak döndü ve bu gazetede *Nesli Ahir*'in tefrikasına başladı. V. Mehmed'in tahta çıkmasından sonra İttihat ve Terakki idaresi tarafından mabeyin başkâtipliğine atandı. Bu göreve dört yıl devam etti. 1915'te Almanya'ya gönderildi. Cumhuriyetin ilanından sonra, 1906'dan beri yaşadığı Yeşilköy'deki köşküne çekildi ve eski eserlerinin dilini sadeleştirerek yeni baskılarını hazırlamaya başladı. 1937'de oğlu Vedat'ın intiharıyla büyük bir yıkım yaşadı. 1945 yılında Yeşilköy'de öldü.

Can Yayınları'nın Notu

Halid Ziya Uşaklıgil'in *Ferdi ve Şürekâsı* adlı eseri, 1892 yılında *Hizmet* gazetesinde tefrika edilmiş, 1895 yılında ise İstanbul'da, Nişan Berberyan Matbaası'nda, Kitapçı Arakel tarafından kitap halinde basılmıştır. Eserin, 1945 yılında Hilmi Matbaası tarafından Latin harfleriyle yayımlanan sadeleştirilmesi mevcuttur. Ayrıca Mehmet Rauf tarafından üç perdelik piyes haline getirilen eser, *Mehasin* dergisinin Ekim 1908 tarihli nüshasında yayımlanmıştır.

Bu çalışmada, Hilmi Matbaası tarafından yayımlanan metni esas aldık. Eseri, 1895 baskısıyla karşılaştırmalı olarak okuduk. Orijinal metinle sadeleştirilmiş metin arasındaki farklılıkları, ilgili sayfaların sonunda dipnotlarda belirttik. Bu kitabı hazırlarken yazarın kullandığı dile, üslubuna, kelime tercihlerine müdahale etmedik. Artık pek kullanılmayan Arapça, Farsça kelimeler için kitabın sonunda bir sözlük hazırladık. Kelimelerin yazımında, günümüzün imlasını esas aldık. Ancak yazım kılavuzuna alınmamış kelimeleri kaynak dilde yazdıkları şekilde bıraktık. Metinde yer alan, gündelik hayata ve döneme dair bilgiler için sayfa sonlarına dipnot düştük.

I

Elindeki kurşunkaleminin ucunu dişlerinin arasına sıkıştırmış, gözleri önündeki yazıhaneyi¹ örten baştan aşağı rakam sütunlarıyla dolu büyük çizgili kâğıda dikilmiş, sol eli hafif bir meyille omzuna düşen başının uzun kumral saçları içinde kaybolmuş; nefsi, fikri başının üzerinden donuk bir ziya saçan lambanın titrek inikâsları içinde gözünün önünden bir sürü garip gölgeler gibi kâh şışerek kâh küçülerek kâh titreyerek cereyan eden rakamlara tam bir imtisasla istiğrak etmiş İsmail Tayfur, dişlerinin arasından ıslık çalar bir sesle devam ediyordu:

“1.224, 3.477, 20.305, 683, 13.560...”

Yazıhanede hüküm süren derin sükûn içinde genç adamın dudaklarından rakamlar muttarit bir teselsülle döküldükçe karşısında mail duran cesim bir defterin arkasında çehresi kaybolmuş, yalnız fesinden bir parçası görülen diğer bir muhasibin çevirdiği yapraklardan mütehasıl bir hışıltı iştiliyordu. Biraz ötede odanın bir köşesini işgal eden iki taraflı alçak bir yazıhanede birer kesif gölge gibi görünen iki kişinin önlerindeki kâğıtlarda koşan kalemle-
rinin asabı tırmalayan çizilteleri çarpışıyordu.

1. Yazı masası, işyeri. (Y.N.)

İsmail Tayfur, orada, gözünün önünden takım takım uçan rakam yığınları karşısında bir donmuş put, mücessem bir sabır gibi; sekiz sütunlu, altı yapraklı bu aylık muvazene¹ cetveli müsveddesinde daima önünden firar eden bu rakam izdihamı içinde kırılmaz bir inatla gizlenen otuz altı kuruşluk bir farkı bulmak için işte iki saat-ten beri ciğerlerini parçalıyor; sabahın ikisinden beri kafasını ağrıtan, beynini şişiren, gözlerini bulandıran bu iştigalden sonra otuz altı kuruşluk bir sefil farkın arkasından koşuyordu.

Ferdi ve Şürekâsı Ticaretevi'nin bu muhasebe odasında dört kişiydiler. Tavana muallak iki büyük lambanın ziyası uzun koyu perdelerle pencerenin önünde teresüm gölgelerinin üzerine dökülerek duvarları örten levhaların, haritaların, ilanların üzerinden kayarak odanın sağ cenahında muzlim bir kapı gibi ağzını açan; rafları mahmul oldukları iri, kalın defterler altında çökmüş gibi kıvrılan dolabın içine sokularak şurada gölgeden bir leke etrafında nurdan bir daire, burada bir siyah satıh üzerinde nurdan bir parça bırakarak garip levhalar, yer yer gölge ve ziyadan mürekkep resimler teşkil ediyor; odanın ortasında ateşin bir mahluk gibi homurdayarak sinesinde ra'd ve berk besliyormuş gibi deruni iniltiyle inleyerek, birer uçan yılan gibi kıvrılıp havaya atılmak istiyormuşçasına boruya hücum eden alevlerle kızarak, büyük sac soba, bu kış gecesinin pencerelerin arasından giren müncevit havasını kızdırıyor; bu dört kişinin yorgun fikrini, yorgun vücudunu latif bir buhar içinde tutuyor; odanın kapısına mukabil olan duvarda eski bir zincirli asma saat, bu muhasebe odasının muttarit hayatından bıkmış usanmış gibi ağır bir hareketle zincirlerini toplayarak, gülle-

1. Gelir gider, hesap. (Y.N.)

lerini sürükleyerek dönüyor; bu derin sükûn içinde şu dört kişiden bir hayat eseri, bir vücut nefhası çıkmıyor; yalnız insanlara hayat yeri değil, rakamlara cevelan sahası olan bu yerde kalemlerin mütemadi feryadı, adetlerin yorgun bir sesle muttarit sükûtu hüküm sürüyordu.

“8.360, 450, 5.670, 894, 7.240, 350 ...”

Artık yorulmuş, sesi kısılmıştı. Henüz altı yaprağın dördünü bitirmişlerdi; daha iki yaprak, birer arşınlık¹ on altı sütun vardı; şimdi İsmail Tayfur ihtisar ediyor; fark son iki hanede olduğu için onlardan sonraki haneleri söylemeye lüzum yoktu. Bunu niçin evvelce düşünmemişti? Kendi kendisine kızıyordu. Ya fark zannettiği gibi müsveddenin bir hatasından ibaret değilse ne yapacak? Bu otuz altı kuruşluk farkı nereden bulup çıkaracak? Bu sualler dimağında bir ceriha açtığı sırada ağzından rakamlar tabii bir seyelanla akıyordu.

“25, 34, 40, 50, 25...”

Uzun bir hırıltı işitildi; saat; bu dört insanın muttarit hayatını ölçen, rakam karşısında geçen şu yeknesak ömrü tartan bu aletin tokmağı, senelerden beri her darbesinde hayattan bir saatin daha firarını ilan ederek dövdüğü tunç tasın üzerine yavaş yavaş iki kere kalktı düştü.

Şimdi hepsi başlarını kaldırmışlardı. Nasıl? Saat ikiye² gelmiş mi? Demek on iki saatten beri burada işliyorlardı! Yalnız İsmail Tayfur vaziyetini tebdil etmemişti. Saate bakmaya ne lüzum var? Saatin ikiye çalması, farkın bulunması demek değildi. Bu akşam farkı bulmaya mahkûm değil miydi? Eğer bulunmayacak olursa yarın kati muvazene cetveli tertip olunmayacaktı. Şimdi artık canı

1. Yaklaşık 68 santime eşit olan uzunluk birimi. Açılmış iki kol arasındaki uzunluğa denk gelir. (Y.N.)

2. Saat on ikinin akşam ezanını ve sabah ezanını gösterdiği alaturka saatle. Burada sabah ezanından iki saat sonra. (Y.N.)

sıkılıyor, acele ediyordu; ağrımaya başlayan boğazına cebrediyordu. Hatta bir kere karşısında büyük defterin yapraklarını çevirerek tatbik eden, her adet söylendikçe elindeki kurşunkalemle işaret eden arkadaşı dedi ki:

“Rica ederim!”

İsmail Tayfur biraz yavaşlattı, şimdi beşinci yaprağın sonuna yaklaşmıştı; son sütunun rakamını söyledikten sonra başını dayadığı elini uzattı, yaprağı çevirdi; büyük kâğıt kanatları düşen vurulmuş iri bir kuş gibi yazıhanenin öte tarafına devrildi. Şimdi son sahifeye gelmişlerdi:

“47, 73, 86, 93, 62...”

“Nasıl?”

İsmail Tayfur başını kaldırdı; tatbik başlangıcından beri birinci defa olarak arkadaşı tekrar ediyordu. Acaba fark orada mıydı? Belki değildir, belki bu ümit boşa çıkacaktır korkusuyla tekrar edemedi; arkadaşına dalgın dalgın bakıyordu, o da kendisine bakıyordu. İkisi de, “Acaba bulundu mu?” demek istiyordu.

Genç adam gözlerini indirdi, şimdi kaçırmamak istiyormuş gibi parmağıyla tutmakta olduğu rakama bakarak yavaş bir sesle tekrar etti:

“62...”

Arkadaşının dudaklarında şimdi bir tebessüm vardı. İsmail Tayfur istifsar eden bir nazarla baktı. Bu adam, kısa boylu, küçük yapılı, ufak başlı, beyaz saçları dökülmüş, yazıhanesinin üzerindeki iri defterin arasında sıkışmış da kurumuş gibi solmuş, buruşmuş bir ihtiyardı.

İsmail Tayfur’la ismini sinnine hürmetle efendi namıyla terfik ederek çağırdıkları Hasan Tahsin Efendi, odanın ortasını işgal eden yüksek, büyük bir yazıhanenin iki tarafını işgal ederlerdi. İkisi de defter muamelesiyle mükellef oldukları için bu altmış beş yaşındaki ihtiyar ile o yirmi dört yaşındaki genç daimi münasebet içindeydiler.

Beynlerinde bu münasebet, samimi bir muhabbet halini almıştı ki buna hesap sıhriyeti namı verilebilirdi.

Hasan Tahsin Efendi, Ferdi ve Şürekâsı Ticaretgâhı'nın ilk teessüsünde, yani otuz beş sene evvel buraya bir muhasip sıfatıyla girmişti. O vakit bu ticaret evinin işleri vâsi olmadığı için memur olarak ancak iki kişiydiler: bir Tayfur'un ölmüş babası, bir de kendi. Tayfur'un babası veznedardı. Otuz iki sene iki arkadaş beraber yaşadıkdan sonra şimdi Hasan Tahsin Efendi arkadaşının oğluyula refakat ediyordu. İhtiyar muhasip, ne vakit bu tezattan bahsetse göğüs geçirirdi. O da bir gün zavallı arkadaşısı gibi defterinin üzerine düşüp son nefesini son rakamının üzerinde vermeyecek miydi?

Hasan Tahsin Efendi, Ferdi ve Şürekâsı Ticaretevi'nin canlı tarihi mesabesindeydi. Boş kaldıkları zamanlar bu yazıhanenin heyetini teşkil eden o iki kâtip ile bu iki muhasip biraz konuşmaya vakit bulabilirlerse muhaverelerinin dar dairesi içinde daima tekerrür eder bir musahabe zemini olarak ticaretevinin eski tarihi cereyan ederdi. Bu yolda muhaverelerin belîğ natuku Hasan Tahsin Efendi olurdu. Hatta bir gün ticaretevi sahibi Ferdi Efendi'nin bir sinir buhranı arasında birkaç ağır kelimesine hedef olan ihtiyar muhasip, sarı benzi donmuş, dudaklarının rengi uçmuş olduğu halde onun odasından çıkıp yazıhaneye geldiği vakit zangır zangır titreyerek demişti ki:

“Ah! Kadir bilmez adam!”

İhtiyarın bu hiddet nidası üzerine yazıhanesinde, “Trabzon'da kereste tüccarından izzetli...” diye başlamış olduğu mektubu bırakarak Mehmet Rıfki başını kaldırmış, cevap verilmiş bir deste mektubu bir mukavva mahfazaya koymakla meşgul olan Osman Şevket yüzünü çevirmiş; uzun bir cem yapmakta olan İsmail Tayfur; ekseriyet üzere böyle nutuk iradına başladığı kendisince malum olan Hasan Tahsin Efendi'yi iyice dinleyebilmek üzere cemi yarım bırakarak yüksek iskemlesinin üzerinde çevrilmişti.

*Halid Ziya'ya kadar, romancı muhayyilesiyle doğmuş tek muharririmiz yoktur.
Hepsi roman veya hikâye yazmaya hevesli insanlardır.*

Ahmet Hamdi Tanpınar

Halid Ziya'nın "İzmir'de yazılmış büyük romanlarımla sonuncusu" olarak tarihlediği ve "gerçek hayata pek yakın sayfalarla, hele dedemin ve babamın ticarethanesinden, banka âleminden kalmış izlerle dolu" diye nitelendiği *Ferdi ve Şürekâsı*, edebiyatımızda çok fazla örneği olmayan kurum temalı romanlardan biridir. Kitap olarak 1895'te basılan eser, 19. asır sonu İstanbul'una, ticaret hayatına ve toplumsal sınıflara dair geniş ayrıntılarla bezeli. Çarpıcı bir aşk ilişkisinin merkeze alındığı *Ferdi ve Şürekâsı*'nda Halid Ziya, edebi dehasını bir kez daha göstererek romantik zengin-fakir eşleşmesine bambaşka bir açıdan bakıyor.

Yazarın 1945'te elden geçirdiği roman, ilk baskılarıyla karşılaştırılarak yayına hazırlandı.

